

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ  
СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИTHE PROBLEM OF EDUCATION OF STUDENTS' FOREIGN  
LANGUAGE COMMUNICATIVE CULTURE OF AGRICULTURAL  
INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Стаття присвячена актуальній проблемі виховання іншомовної комунікативної культури студентів аграрних закладів вищої освіти у сучасних умовах. Доведено, що на сучасному етапі встановлення міжкультурних зв'язків збільшується попит на фахівця, що має якісну іншомовну підготовку, володіє знанням особливостей рідної та іншомовної культур, норм комунікативної поведінки. Було встановлено, що комунікативна культура особистості включає комунікативний потенціал особистості, а також такі невід'ємні комунікативні властивості, як комунікативність, комунікабельність, комунікативна сумісність, комунікативні знання та вміння, комунікативні здібності, емпатія та взаєморозуміння. Було підтверджено, що сучасна аграрна вища освіта стає полікультурною, етнічно різноманітною та багатомовною, а для подолання мовного бар'єру необхідно впоратись із бар'єром культурним. Культурологічна обізнаність сприяє правильній інтерпретації подій, що відбуваються в конкретній ситуації в іншомовному середовищі, а також запобіганню непорозуміння в процесі міжкультурного спілкування. Було охарактеризовано принципи, що відображають специфіку професійної взаємодії аграріїв у іншомовному середовищі та виокремили завдання, що слід вирішувати при формуванні готовності студентів до міжкультурного спілкування у процесі вивчення іноземної мови. Було доведено, що комунікативна культура особистості включає комунікативний потенціал особистості, а також такі невід'ємні комунікативні властивості, як комунікативність, комунікабельність, комунікативна сумісність, комунікативні знання та вміння, комунікативні здібності, емпатія та взаєморозуміння. Сучасна аграрна вища освіта стає полікультурною, етнічно різноманітною та багатомовною, а для подолання мовного бар'єру необхідно впоратись із бар'єром культурним. Культурологічна обізнаність сприяє правильній інтерпретації подій, що відбуваються в конкретній ситуації в іншомовному середовищі, а також запобіганню непорозуміння в процесі міжкультурного спілкування. Крім того, були охарактеризовані принципи, що відображають специфіку професійної взаємодії аграріїв у іншомовному середовищі та виокремили завдання, що слід вирішувати при формуванні готовності студентів до міжкультурного спілкування у процесі вивчення іноземної мови.

**Ключові слова:** комунікативна культура, міжнаціональне спілкування, академічна мобільність студентів, міжкультурний діалог, культурні цінності, культура особистості, виховання іншомовної комунікативної культури.

The article is devoted to the actual problem of education of foreign language communicative culture of students of agricultural institutions of higher education in modern conditions. The article proves that at the current stage of establishing intercultural relations, the demand for a specialist with high-quality foreign language training, knowledge of the peculiarities of native and foreign cultures, norms of communicative behavior is increasing. It was found out that the communicative culture of the individual includes the communicative potential of the individual, as well as such integral communicative properties as communicativeness, sociability, communicative compatibility, communicative knowledge and skills, communicative abilities, empathy and mutual understanding. It was confirmed that modern agricultural higher education is becoming multicultural, ethnically diverse and multilingual, and to overcome the language barrier, it is necessary to cope with the cultural barrier. Cultural awareness contributes to the correct interpretation of events occurring in a specific situation in a foreign language environment, as well as to the prevention of misunderstandings in the process of intercultural communication. The principles that reflect the specifics of the professional interaction of farmers in a foreign language environment were characterized and the tasks that should be solved in the formation of students' readiness for intercultural communication in the process of learning a foreign language were identified. It has been proved that the communicative culture of the individual includes the communicative potential of the individual, as well as such integral communicative properties as communicativeness, sociability, communicative compatibility, communicative knowledge and skills, communicative abilities, empathy and mutual understanding. Modern agricultural higher education is becoming multicultural, ethnically diverse and multilingual, and in order to overcome the language barrier, it is necessary to cope with the cultural barrier. Cultural awareness contributes to the correct interpretation of events occurring in a specific situation in a foreign language environment, as well as to the prevention of misunderstandings in the process of intercultural communication. In addition, the principles that reflect the specifics of the professional interaction of farmers in a foreign language environment were characterized and the tasks that should be solved in the formation of students' readiness for intercultural communication in the process of learning a foreign language were identified.

**Key words:** communicative culture, international communication, academic mobility of students, intercultural dialogue, cultural values, personality culture, education of foreign language communicative culture.

УДК 378.147:81'243'271  
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/51.1.42>

**Малик В.М.,**  
викладач англійської мови кафедри  
української та іноземних мов  
Вінницького національного аграрного  
університету

**Постановка проблеми в загальному вигляді.**

У сучасних умовах проблема формування іншомовної комунікативної культури студентів, зокрема, аграрних ЗВО, у контексті міжнародного спілкування привертає все більше уваги науковців. Проблема є особливо актуальною у взаємозв'язку з академічною мобільністю. За останні роки академічна мобільність студентів аграрних закладів вищої освіти у всьому світі значно зросла, що свідчить про інтенсивний розвиток співпраці в освітній сфері та визначає її як найбільш актуальну та є важливим напрямком діяльності закладів вищої освіти багатьох країн. Розвиток міждержавного наукового співробітництва, включаючи всебічне полікультурне виховання та розвиток молоді, сприяє духовному зближенню народів, міжнародним відносинам, формуванню культури міжетнічного спілкування, мирному перетину світових кордонів.

Одним із пріоритетних напрямів модернізації вищої аграрної освіти України є підвищення конкурентоспроможності випускників аграрних ЗВО на міжнародному ринку праці. Зростання зв'язків зі світом праці, розвиток соціального діалогу, розширення культурних меж зумовлює підвищення ролі комунікації у професійній діяльності аграріїв. Особистісний та професійний розвиток фахівця-аграрія, його ефективне входження у сферу професійної соціалізації значно залежить від рівня сформованості комунікативних умінь.

Сучасний фахівець аграрної галузі повинен володіти культурою професійного, іншомовного та міжкультурного спілкування, вміти правильно й виразно висловлюватися, використовуючи різні стилістичні засоби. Цьому сприяє вивчення студентами гуманітарних дисциплін, зокрема іноземної мови, яка містить значні потенційні можливості для розвитку іншомовної комунікативної культури студентів аграрних закладів вищої освіти.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Існує значна кількість розвідок, пов'язаних із вивченням окремих аспектів визначеної проблеми. Питаннями теорії міжкультурної комунікації, діалогу культур займалися Н. Алмазова, О. Садохін, О. Тарнопольський [8], С. Тер-Мінасова [9], А. Щукін та ін. Вивчення мов у зв'язку з вивченням культур у своїх працях розглядали Є. Верещагін, В. Костомаров, Р. Мільруд, Ю. Пассов, В. Сафонова, П. Сисоєв, М. Байрам (M. Byram), К. Крамш (C. Kramsch), Г. Нойнер (G. Neuner), С. Савіньон (S. Savignon) та ін.

Дослідженню проблеми професійної підготовки студентів аграрних закладів вищої освіти останнім часом приділено належну увагу, зокрема в студіях Н. Зуєнко (формування комунікативної культури майбутніх аграріїв), Н. Костиці (культурологічна підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі), Р. Кравця (формування полікультур-

ної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі) [1], О. Кунашенко (формування культури спілкування майбутніх менеджерів аграрного профілю), І. Ляшенко (формування готовності майбутніх аграріїв до реалізації міжнародних фахових програм) [2], Ю. Ніколаєнко (підготовка студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі) [4], О. Резунової (формування крос-культурної компетентності майбутніх фахівців) [6], С. Штангей (професійна підготовка майбутніх агрономів на засадах компетентнісного підходу) та ін. Проте питання підготовки студентів аграрних вишів до міжкультурної комунікації не було до цього часу предметом окремого дослідження.

**Метою статті** є розгляд сутності іншомовної комунікативної культури студентів аграрних закладів вищої освіти.

**Виклад основного матеріалу дослідження.**

У процесі євроінтеграції, а також змін вимог ринку праці до майбутніх фахівців, вища аграрна освіта повинна реагувати відповідним оновленням змістової складової професійної підготовки майбутніх аграріїв. На сучасному етапі встановлення міжкультурних зв'язків, в умовах обміну науковими, культурними та духовними цінностями збільшується попит на фахівця, що володіє не лише необхідними професійними компетенціями, але й має якісну іншомовну підготовку, володіє знанням особливостей рідної та іншомовної культур, норм комунікативної поведінки, етикету; здатний до комунікації на різних рівнях ділового й міжособистісного спілкування.

Вітчизняні та зарубіжні вчені переконані, що комунікативна культура в міжнародному спілкуванні є одним із важливих аспектів базової культури людини, її слід розглядати як основну складову культури, де культура іноземних мов виступає як система підвищення рівня професіоналізму та освіти, сприяє розвитку соціально значущих якостей людини, а мова виступає засобом спілкування та розвитку комунікативної культури в контексті міжнародних відносин.

Аналіз структурних компонентів комунікативної культури в міжнародному спілкуванні, зокрема «культура», «мова», «мовна особа» та «культура в міжнародному спілкуванні» показує, що в їх розумінні немає єдності.

П. Кендзьор стверджує, що культуру можна розглядати не тільки як матеріальні цінності та духовні цінності, створені людиною в процесі цілеспрямованої діяльності, але перш за все як відносини, що виникають внаслідок накопичення, обміну та передачі культурних цінностей. Використання методу діяльності в освітньому процесі збагачує його новими цінностями та смислами, накопиченими в різних шарах виховного потенціалу культури.

Якщо говорити про розвиток культури, то він неможливий без міжкультурної комунікації, де культурну функцію виконує мова, якою вона реалізується, і формується мовна особистість, яка нею володіє, звертаючи особливу увагу на майже інстинктивний метод передачі емоцій та бажань, він наголошує на комунікативній функції мови як експресивної форми комунікативної поведінки.

Д. Хаймс, з одного боку, стверджує, що мова визначає культурну реальність людей, яка належить до різних культур, що мають особливі системи спілкування, а з іншого боку, культурні цінності та вірування частково доповнюють мовну реальність. Отже, мова, будучи одним із головних компонентів культури, дає змогу власне культурі бути як засобом спілкування, так і знаряддям їх поділу на різні нації. Мова стає важливим інструментом у процесі пізнання іншої культури. Саме так людина може розвинути здатність оцінювати, порівнювати та сприймати унікальність різних культур.

Виходячи з узагальнюючого психолого-педагогічного аналізу, комунікативна культура є знаряддям суб'єкта спілкування, внутрішнім результатом його комунікативної діяльності та визначає інтегративне виховання особистості, що включає етикет, комунікативну систему мотивації, морально спрямовані комунікативні якості, людські навички, що мають для людини особисте значення і регулюють поведінкові аспекти її стосунків з іншими людьми.

Комунікативна культура особистості включає комунікативний потенціал особистості, а також такі невід'ємні комунікативні властивості, як комунікативність, комунікабельність, комунікативна сумісність, комунікативні знання та вміння, комунікативні здібності, емпатія та взаєморозуміння. Одним із важливих елементів комунікативної культури є комунікативна компетентність, яка означає адекватне використання знань, умінь, норм і цінностей для вирішення завдань виховання, розвитку та освіти.

Під культурою міжетнічного спілкування слід розуміти «сукупність спеціальних знань, навичок і переконань, а також адекватних дій і поведінки, що виявляються в міжособистісних стосунках при приналежності суб'єктів до різних культур, а також у взаємодії представників різних етнічних груп – спільнот студентів, які на основі міжкультурної компетентності дозволяють швидко і легко досягати взаєморозуміння і сумісності спільних інтересів».

В аграрних закладах вищої освіти вивченню іноземних мов та розвитку іншомовної комунікативної культури надається особливе значення. Студенти вивчають англійську чи німецьку мову за вибором. Вивчення іноземної мови є невід'ємною складовою системи професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі, оскільки володіння іноземною мовою підвищує конкурентоспроможність та мобільність фахівців-аграріїв на міжна-

родному ринку праці, сприяє їхньому кар'єрному зростанню тощо.

Розвиток співпраці з іноземними партнерами, участь у міжнародних бізнес-проектах, різноманітних міжнародних конференціях сприяють підвищенню практичної значущості іноземної мови в аграрних ЗВО. Крім того, в процесі євроінтеграції системи вищої освіти України актуалізується міжнародна академічна мобільність студентів аграрних закладів вищої освіти, яка надає їм можливість отримати сучасні знання та практичний досвід у закладах вищої освіти Канади, Німеччини, Польщі, США та ін. До студентів аграрних ЗВО, які проходять практику чи стажування за кордоном, висуваються додаткові вимоги щодо володіння іноземною мовою. Так, *«до участі в конкурсному відборі на міжнародні програми практичного навчання допускаються студенти, що володіють іноземною мовою країни, у якій проходить практика»* [3].

Ми погоджуємося з поглядом дослідниці І. Ляшенко про те, що студенти, які беруть участь в інтеграційних процесах, повинні мати не лише мовну підготовку, але й володіти знаннями культури інших країн, зокрема суспільними нормами, достатніми соціокультурними фоновими знаннями, національними усвідомленнями; мати сформовану соціально важливу спрямованість особистості студента; уміти пристосовуватися до нового середовища тощо [2].

Проте для тимчасових культурних контактів, таких, як навчання, стажування, участь у міжнародних програмах тощо, майбутньому аграрію немає необхідності адаптуватися до всіх аспектів іншомовної культури. Студенти аграрних закладів вищої освіти знайомляться «лише з найбільш значущими аспектами культури, які впливають на поведінку та міжособистісну комунікацію, й набувають практичних навичок, що лежать в основі культурно детермінованої поведінки людей відмінної культури; набувають розуміння правил, якими керуються в суспільних стосунках і обмінах у цій культурі, й гнучкість у виконанні своєї ролі в суспільстві згідно з цими правилами» [7].

Варто зазначити, що міжкультурна комунікація є особливим видом спілкування; її визначають як спілкування між представниками різних культур. Під міжкультурним спілкуванням розуміють специфічну форму взаємодії людей із передачі інформації, цінностей, норм та традицій від однієї людини до іншої, що здійснюється за допомогою мови та інших мовних систем [5, с. 103]. Таким чином, формування міжкультурної комунікації необхідно здійснювати на основі міжкультурної взаємодії.

Сучасна аграрна вища освіта стає полікультурною, етнічно різноманітною та багатомовною. Безперечно, подолання мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективності спілкування

між представниками різних культур. Для цього потрібно подолати бар'єр культурний.

Осягаючи культурні реалії іншомовної країни в процесі вивчення іноземної мови, майбутні аграрії не лише долучаються до іншої культури, але й порівнюють дві культури – рідну та іншомовну, виходячи за межі культурного спрямування, долучаються до власної культури. Сприйняття елементів іншомовної культури відбувається інтенсивніше, коли здійснюється процес свідомого порівняння іноземної та рідної мов. Лише виходячи за межі своєї культури, тобто маючи справу із іншим світоглядом, світосприйняттям, можна зрозуміти специфіку власної суспільної свідомості, можна побачити різницю або конфлікт культур. Усвідомити різницю між культурами й уникнути культурного шоку при реальному спілкуванні можна лише на основі отриманих знань і уявлень про взаємодію культур та мов [9].

Усвідомлення себе учасником міжкультурного спілкування та досвід міжкультурної взаємодії є позитивними передумовами, що налаштовують співрозмовників на ефективне спілкування. У процесі взаємопроникнення культур студенти застосовують пізнавальні способи рідної культури та використовують набутий досвід для усвідомлення іншомовної культури, починають орієнтуватися під час міжкультурного спілкування та діяти відповідно до загальноприйнятих норм цієї культури. Культурологічна обізнаність сприяє правильній інтерпретації подій, що відбуваються в конкретній ситуації в іншомовному середовищі, а також запобіганню непорозуміння в процесі міжкультурного спілкування.

На нашу думку, основне завдання міжкультурної комунікації полягає у процесі підготовки студентів до формування готовності сприйняття особливостей національної культурної специфіки мовленнєвої поведінки носіїв мови, системи культурних цінностей, зразків мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, загальноприйнятих у іншомовному середовищі. Знання й дотримання правил і норм мовленнєвої поведінки сприяє досягненню взаєморозуміння у процесі ділового спілкування з представниками іншомовної культури.

Серед умінь і навичок міжкультурного ділового спілкування майбутніх аграріїв виокремлюють: уміння поводити себе доброзичливо, толерантно, з повагою до людської гідності й поведінкових традицій людей інших культур (розвиток поведінкової культури); уміння правильно, стисло, логічно висловлювати свої думки; уміння логічно, точно й доречно висловлюватися з огляду на традиції іншопартнерів; ставити запитання; реагувати на відповіді співрозмовника тощо (розвиток комунікативної культури); уміння правильно використовувати та розуміти невербальні засоби спілкування, правильність використання інтонації, гнучкості,

темпу мовлення, проявів емоцій, міміки, пантоміміки з огляду на іншопартнерів (розвиток культури використання мовних засобів) [6].

Для здійснення успішної міжкультурної комунікації на думку Р. Кравця, важливими для майбутніх аграріїв, є також формування таких якостей особистості: інтернальність, тобто схильність до самодетермінації, що свідчить про особистісну та професійну зрілість; терпимість, яка розкриває настанови майбутнього аграрія в спілкуванні, його світосприйняття, світогляд, ціннісне ставлення до навколишнього соціального середовища; проявляється в готовності сприйняти унікальність інших; рефлексивність, що передбачає здатність майбутнього фахівця самостійно оцінювати, зіставляти, аналізувати власну культурну ідентичність і культурну приналежність співрозмовника у взаємодії; відкритість, яка полягає в здатності особистості до позитивної емоційної модальності в спілкуванні, позитивної настанови на міжкультурну комунікацію; суб'єктність як вищий рівень особистісної самоорганізації, що включає самодетермінацію, відповідальність, творчу самостійність [1, с. 83–84].

Дослідниця Ю. Ніколаєнко зазначає, що формування готовності студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі має ґрунтуватися на принципах, що відображають специфіку професійної взаємодії аграріїв у іншомовному середовищі, як-от:

1) принцип професійної спрямованості навчальної діяльності студентів (процес підготовки має бути організований як моделювання комунікативних ситуацій, що максимально наближені до реального професійного спілкування аграріїв);

2) принцип міжпредметних зв'язків іноземної мови зі спеціальними дисциплінами, який передбачає отримання знань зі своєї майбутньої спеціальності та оволодіння вміннями й навичками іншомовного спілкування для здійснення майбутньої професійної діяльності;

3) принцип культурологічності, який передбачає не лише ознайомлення з іншомовною культурою (оволодіння соціокультурними знаннями), але й через відповідну систему вправ – формування вмінь і навичок стандартизованої комунікативної поведінки, яка є характерною для професійної взаємодії в тих країнах, мова яких вивчається [4, с. 97–99].

На наш погляд, для того, щоб досягти ефективних результатів у формуванні готовності студентів до міжкультурного спілкування у процесі вивчення іноземної мови, серед завдань, які необхідно вирішувати, можна виокремити наступні:

– насичення змісту навчальної програми дисципліни «Іноземна мова» країнознавчими та культурологічними матеріалами;

– розробка та впровадження завдань (ситуацій) актуальної соціокультурної спрямованості;

– удосконалення різноманітних форм, методів, прийомів і засобів навчання;

– використання інтерактивних методів навчання;

– надання переваги нетрадиційним формам організації занять.

Безумовно, оволодіння іноземною мовою передбачає не лише навчання іноземної комунікації, але й формування особистості майбутнього фахівця, здатного до міжкультурного спілкування. Так, зростає роль засвоєння студентами не лише мовленнєвих умінь та навичок, але й країнознавчої інформації про іноземну країну; норм і способу життя, системи понять, кодексу поведінки, загальноприйнятих форм діяльності, правил, законів, принципів та цінностей суспільства, в якому функціонує мова. Відповідно до концепції співвивчення мови та культури, «мова має вивчатися не тільки як засіб комунікації, але також як засіб занурення в культуру суспільства, мова якого вивчається» [8, с. 12]. Таким чином, вивчення іноземної мови в аграрному закладі вищої освіти необхідно розглядати як навчання засобу міжкультурного спілкування.

Проаналізувавши зазначену інформацію, можна дійти **висновку**, що успішне засвоєння іноземної мови неможливе без навчання міжкультурного спілкування та вивчення іноземної культури. Питання підготовки студентів аграрних ЗВО до міжкультурної комунікації особливо актуальне в полікультурному освітньому просторі ЗВО. На сучасному етапі встановлення міжкультурних зв'язків збільшується попит на фахівця, що має якісну іноземну підготовку, володіє знанням особливостей рідної та іноземної культур, норм комунікативної поведінки.

Комунікативна культура особистості включає комунікативний потенціал особистості, а також такі невід'ємні комунікативні властивості, як комунікативність, комунікабельність, комунікативна сумісність, комунікативні знання та вміння, комунікативні здібності, емпатія та взаєморозуміння.

Сучасна аграрна вища освіта стає полікультурною, етнічно різноманітною та багатомовною, а для подолання мовного бар'єру необхідно впоратись із бар'єром культурним. Культурологічна обізнаність сприяє правильній інтерпретації подій, що відбуваються в конкретній ситуації в іноземному середовищі, а також запобіганню непорозуміння в процесі міжкультурного спілкування.

Крім того, ми охарактеризували принципи, що відображають специфіку професійної взаємодії

аграріїв у іноземному середовищі та виокремили завдання, що слід вирішувати при формуванні готовності студентів до міжкультурного спілкування у процесі вивчення іноземної мови.

Насамкінець, варто зазначити, що організація та реалізація принципів виховання іноземної комунікативної культури студентів сприяє їх ефективній підготовці до міжкультурної комунікації. Перспективами подальших досліджень може бути створення моделі підготовки майбутніх аграріїв до міжкультурної комунікації.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кравець Р.А. Структурні компоненти полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* : наук.-метод. журн. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2013. Вип. 1/2. С. 80–86.

2. Ляшенко І.В. Формування готовності майбутніх аграріїв до реалізації міжнародних фахових програм: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, 2007. 20 с.

3. Наказ Міністерства аграрної політики України від 15.06.05 № 264 «Про затвердження Положення про проведення практики студентів аграрних вищих навчальних закладів України за кордоном». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0855-05>

4. Ніколаєнко Ю.О. Підготовка студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іноземному середовищі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2009. 260 с.

5. Основы теории коммуникации / под ред. М.А. Василика. Москва: Гардарики, 2003. 615 с.

6. Резунова О.С. Формування крос-культурної компетентності майбутніх аграріїв шляхом підвищення професійної компетентності викладача вищого аграрного навчального закладу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»*. Київ, 2014. Вип. 199. Ч. 1. С. 305–310.

7. Солодка А.К. Соціокультурні трансформації особистості у процесі кроскультурної взаємодії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Київ. 2013. Вип. 17 (2). С. 303–312.

8. Тарнопольський О.Б., Скляренко Н.К. Стандарти комунікативної поведінки у США: посіб. для студентів старших курсів, які вивчають англ. мову як спеціальність. 2-е вид., випр. і доп. Київ: ІНКОС, 2003. 208 с.

9. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Слово, 2000. 264 с.